

BÚZA JÁNOS

ÖREG GARAS

(A hódoltság utolsó éveinek pénzforgalmához)

A XVII. század vége felé meglehetősen tarka képet mutatott a magyarországi pénzforgalom. Ha a királyi Magyarország s Erdély pénzforgalmát pontosan ismernénk, azt mondhatnánk, hogy a török uralom alatt levő országrész sajátos színeket vonultatott fel a palettán. Mivel összefoglaló irodalom e témakörben még nem született, meg kell elégednünk azzal a feltételezéssel, hogy a hódoltság pénzforgalma valószínűleg eltért a töröktől mentes területekétől.

Kecskemét monográfiusa az alábbi pénzféleségeket gyűjtötte össze: „Arany-Tallér, Forint, Timon, Lepér, öreg Garas, apró Garas, Oszpora, Dénár, Pultura”,¹ ha az idézetek között szereplő forintot a rénes forinttal azonosítjuk, akkor megállapíthatjuk, hogy valamennyi valóban létező pénz volt, mindegyik fizetési eszközül szolgált. Gazdaságtörténeti szempontból rendkívül izgalmas kérdés, hogy milyen szerepet játszottak e pénzek az egykori pénzforgalomban, milyen viszonyban álltak egymással. E kérdés Hornyik János figyelmét sem kerülte el: „Az 1670—1685 évekről fennlevő adó és számviteli könyvekből e pénznemek forgalmi értékét kipuhatolni ügyekeztem, de nem kielégítő sikerrel, mert a beszámításnál többnyire önkény határozza meg az értéket, . . .”² Ez alkalommal e sorok írója sem vállalkozik az említett pénzek forgalmi értékének meghatározására, csupán az öreg garas identifikációját tekinti feladatának.

Szakirodalmunk eddigi megállapítása szerint az öreg garas „Török ezüst pénz. A XVI. században tallérral veszik egynek, de a XVII. sz. második felében már jóval kevesebbet ér.”³ Az idézetből kitűnik, hogy az öreg garas az átlagosnál nagyobb formátumú s értékű aprópénz lehetett. Hornyik is „öreg”, illetve „apró” garasról írt, az öreg jelző tehát nem a pénz kibocsátási idejére utalt, hanem méretét jelölte. Kecskemét számadáskönyveiből vett példák egyértelműben bizonyítják ezt: „Hogy Budára által költöztünk magunktól es portekánktól a Révésznek adtunk 3 öreg Garast q. facit d. 120”,⁴ „Kötő fekeket, hevederekett tarisznyákat vedtünk 6 Garason id est fl. 2 d. 16”,⁵ és végül „Szabo Mihály Uram Fiainak ugyan 134 Pulturás garast q. facit fl. 1 d. 16.”⁶ Adataink alapján Budán az öreg garas 40 dénárral, a garas 36 dénárral volt egyenlő 1677 tavaszán, a pulturás garast pedig 1,16 dénáron számították ugyanezen évben Kecskemé-

¹ *Hornyik János*: Kecskemét város története oklevéltárral, Kecskeméten. 1861. II. 200.

² *Uo.* II. 201.

³ *Horváth Tibor Antal*: Régi magyar pénznevek. Numizmatikai Közöny, 1953—1954. 19.

⁴ Kecskemét város számadáskönyve: 1867. 86. Országos Levéltár, Filmtár: 3402. sz. tekeres. (A továbbiakban: Kecskemét szk. évsz. old. OL. tekeresszám.)

⁵ *Ua.* 92.

⁶ Kecskemét szk. 1677. 45. OL. 3402.

ten; ez utóbbi árfolyam alapján az apró garas — feltételezve, hogy a polturás garas a megfelelője — élesen elkülöníthető az öreg garastól, illetve a garastól.

A 36 dénárral egyenlő garas, valamint a 40 dénárral egyenlő öreg garas láttán azonban joggal vetődhet fel az a kérdés, hogy ismét két eltérő pénzféleséggel van dolgunk, annál is inkább, mert mind megnevezésük, mind átszámított értékük különböző. Ennek ellenére az a véleményünk, hogy a garas és az öreg garas azonosnak tekinthető. Állításunkat ugyancsak 1677. évi kecskeméti példával kívánjuk igazolni: „Die 10. Mens. Octobr. . . . fizettünk 30 Eöregh garast q facit fl. 10. id est tiz, d. 80.”⁷ vagyis ebben az összefüggésben 1 öreg garas 36 dénárral egyenlő. Ez utóbbi fizetési akció Kecskeméten történt, a 40 dénárban számított öreg garas pedig először Budán fordult elő, s így arra a következtetésre is lehetőség nyílik, hogy az öreg garasnak helyi piaconként eltérő árfolyama volt, de Hornyik megállapítását — ti. azt, hogy az átszámításoknál önkényes módon jártak el — sem kell teljesen figyelmen kívül hagyunk.

Az árfolyamok eltérő voltának harmadik okát a pénz minőségében kereshetjük. 1678 szeptemberében a Kecskeméttel szomszédos Nagykőrösön egy elszámolás alkalmával tallérok és aprópénzek között 4 db rossz öreg garast is említettek forrásaink,⁸ átszámításukkal azonban adósak maradtak.

1678-at megelőzően Nagykőrös számadáskönyveiben sem garasról, sem öreg garasról nem tesznek említést, a későbbiekben azonban — szinte kizárólagosan csak garas néven — oly gyakran fordul elő, hogy bizvást állíthatjuk a pénznemről, hogy legkésőbbben a XVII. század hetvenes éveinek végétől jelentékeny szerepet kellett játszania a korabeli pénzforgalomban. Ugyancsak 1678. évi számadáskönyvi bejegyzésben olvasható az is, hogy nagykőrösiék Budán „Márton Sidotul . . . vettek fel Varas fejében két száz tiz öregh garast”,⁹ a mennyiség mindenképpen figyelemre méltó.

Az 1679. év anyagából kiragadott alábbi két példa: „Kész pénz ment rea Nro 425 Garast Facit fl. 127 d. 50”¹⁰ illetve „Erdős András Tavalyi Posonyi Kölesigire Szivos Jánosnak attunk 8 öregh Garast fl. 2 d. 40”¹¹ az átszámítás alapján — mindkettő 30 dénárral egyenlő — egyfelől megerősíti az öreg garas és a garas azonos voltát, másfelől az eddigiekhez képest új, már a harmadik, árfolyam miatt magyarázatot is követel. Fentebb, az 1678. évi kecskeméti számadáskönyvekből vett példák alapján észlelhető árfolyamkülönbséget részben helyi piaci eltéréssel magyaráztuk, kézenfekvő lenne ez alkalommal is erre hivatkozni, hiszen az utóbbi két idézet más forrásból, másik — ha úgy tetszik ugyan csak — helyi piacról származik. Kecskemét és Nagykőrös azonban túlságosan közel fekszik egymáshoz, gazdasági szerkezetük, jogállásuk között számottevő eltérés nem volt, a körülöttük levő településhálózat s azok népességének valószínűleg gyér száma miatt nehéz lenne piacörzetük eltérő voltára hivatkozni, éppen ezért irreális lenne a két mezővárost önálló helyi piacok központjaiként felfogni.

Több figyelmet érdemel azonban az, hogy az 1679. évi 8 öreg garast *posonyi költségre* adták, tehát a pénzt nem a török uralom alatti területen, hanem a királyi Magyarországon használták fel, ebből adódóan az öreg garas, illetve a

⁷ Ua. 92.

⁸ Nagykőrös város számadáskönyve: 1678. 168. Országos Levéltár, Filmtár: 3416. sz. tekercs. (A továbbiakban mint Kecskemét a 4. sz. jegyzetben.)

⁹ Uo.

¹⁰ Nagykőrös szk. 1679. 194. OL. 3416.

¹¹ Ua. 201.

garas 30 dénáros árfolyama nem tekinthető sem helyi — azaz nagykőrösi —, sem pedig hódoltságai kurzusnak. Hasonló jelenség néhány évvel később, 1683-ban Kecskemét anyagából is kimutatható: „Az kuruczoknak adtam portapénzt, imponálván minden portára fl. Nro. 20. facit fl. Nro. 380. NB. itt az garast vették el in denariis 30.”¹² A garas 30 dénáros árfolyamának nyomatékos kiemelése egyértelműen arra utal, hogy Kecskeméten ettől eltérő átszámítás volt gyakorlatban, s a töröktől mentes magyarországi területeken a garas dénárértéke lényegesen kisebb volt.

Hány dénárt számítottak a garasért az egykoriak Nagykőrösön, illetve kimutatható-e a nagykőrösi számadáskönyvekből is a korábban Kecskeméten megfigyelhető helyi, illetve budai árfolyam közötti különbség? Vásárlási adatok hiányában, amelyeket erre a célra a legalkalmasabbnak vélünk, az adóbefizetések adatainak bevonásával kívánunk válaszolni e kérdésekre. Móricz János 1682-ben adóját a helyi lakosokhoz hasonlóan több részletben rótta le, egyik befizetési aktusa álljon itt példaként:¹³

„Rest. fl. 1 d. 26 Item 2 Gar.

Adot 4 Gar.

Rest. d. 54.”, amelyből kitűnik, hogy 2 garast 72 dénárban fogadtak el tőle, azaz 1 garasért 36 dénárt számítottak. Ugyancsak 1682-ből származik Siket Nagy Miklós befizetése:¹⁴

„Rest. fl. 1 d. 41.

Adot 4 Garast

Resol. d. 3. Satt”. Ebben az összefüggésben 144 dénár egyenlő 4 garassal, vagyis 1 garast szintén 36 dénárba tudtak be. Ugyanezen évben Budán „. . . Márton Sidotul vötenek föl. . . Garast 530. . . per. d. 40. Facit fl. 212”¹⁵ mivel az árfolyam itt az eredetiben adott, a 36 dénáros helyi kurzust pedig az imént igazoltuk, elmondhatjuk, hogy Kecskeméthez hasonlóan a nagykőrösi számadáskönyvekből is kimutatható a budai és a helyi kurzus közötti 4 dénáros eltérés.

A történeti hűséghez azonban hozzátartozik az is, hogy Budán a 40 dénáros kurzusnál magasabb is előfordult, a török rendre fizetett költségek között olvasható: „Csősz pénztis attunk 36 Garast pro. fl. 14. d. 94”¹⁶ vagyis a török 41,5 dénárban fogadott el 1 garast. A másfél dénár különbséget enyhe ázszió a 40 dénáros budai üzleti kurzushoz képest, tetemesen eltér azonban mindkettő a királyi Magyarország 30 dénáros garasárfolyamától.

Ahhoz, hogy kitzűött célunkhoz, az öreg garas identifikálásához közelebb jussunk, nem elégséges a nevezett pénz dénárértékének bemutatása. Az előbbrejutáshoz szükséges a garas és a kor legértékesebb ezüstpénze, a tallér, egymáshoz való viszonyának érintése is.

Kecskeméten 1678-ban 1 tallérba 6 garast számítottak: „Garast hatával olvasván 1 Tallér számban volt Tall 8,”¹⁷ (azaz 8,5 tallér), ugyanez tűnik ki Nagykőrös anyagából is: „. . . vettek fel öreg Garast 6-tával számlálván Czédulával együtt Summa 75 Tall”, illetve „Fizettünk erre Garast 6-tával 41 Tall.”¹⁸ E nagykőrösi számadáskönyvben azonban arra is van példa, hogy a tallért 6,5

¹² *Hornnyik*: i. m. 202.

¹³ Nagykőrös szk. 1682. 43. OL. 3417.

¹⁴ Ua. 70. A példák szaporítása lehetséges lenne, de szükségtelen.

¹⁵ Ua. 183.

¹⁶ Nagykőrös szk. 1681. 297. OL. 3416.

¹⁷ Kecskemét szk. 1674. 107. OL. 3402. 1678. évi bejegyzés az 1674. évi kötetben!

¹⁸ Mindkét idézetre: Nagykőrös szk. 1678. 178. OL. 3416.

garasban számították: „Garasul Tizen hármával tudván ket Tallér számban, Áttak 18 Tall. 12 Garast”.¹⁹ Ez utóbbi gyakorlatra az 1683-ig terjedő évekből szép számmal hozhatunk példákat. 1679-ben Deák István adóra „Garast Adot Tizen haramával 8 Tall.”,²⁰ illetve Budán a töröknek fizettek be „Garast minden ket ket taléért Tizenharom Garast számlalvan Nro. 190 Tall.”, de ugyanitt, ugyanezen befizetés során a fél garassal mérsékeltőbb átszámítás is előfordul, az évenként esedékes vaj helyett „. . . Garast hat, hat Garassal 6 Tall”-ért²¹ fizettek. Az egymás mellett párhuzamosan előforduló hat, illetve hat és fél garasos tallérérték oka az önkényes átszámítási gyakorlat mellett a különböző tallérveretekben keresendő, ugyanis a mindennapi forgalomban figyelembe vették a tallér fajtáját, ép vagy hiányos voltát. 1680-tól kezdődően kizárólagossá válik a 2 tallér egyenlő 13 garas átszámítási mód: „Haracsra pro fl. 1170 fizetünk Garast 13-mával nro 278 Tall. 5 Garast,”²² 1681-ben sem látunk változást „. . . Garast 13-mával 396 Tall”.²³ s ennek megfelelően az egyes tallért 6,5 garassal vették egyenlőnek: „NB. Kis Biro Uram mellől is loptanak el 6 Tall.” . . . „Az elvesztet 6 Tallerra Nro 39 Garast”²⁴ számítottak.

Mind Nagykőrösről, mind Kecskemétről²⁵ hozhatnánk hasonló példákat az 1682. évből is, de ezt már nem tartjuk szükségesnek. Fontosabbnak tűnik viszont az, hogy mindkét település 1682. évi anyagából kimutatható a tallér 7 garassal történt számítása. Oláh János, az egyik leggazdagabb nagykőrösi civis, adójára többek között „Adot Gar. 7-tével 12 Tall.”,²⁶ Kecskeméten pedig „Garasul hetével Tallér 488.”²⁷ szerepel az elszámolásban. A 7 garas = 1 tallér arány azonban még 1683-ban sem vált általánossá, a nagykőrösiek ebben az évben még „13-mával” fizetnek 22 tallért az őrző tatároknak,²⁸ Kecskemét 1683. évi anyagából viszont megállapítható, hogy az előző év 7 garasos tallér számítása nem tekinthető egyetlen év véletlen előfordulásának „. . . elsőben adtak kis bírák 100 garast, másodsor Marko adott 75 garast, Summa 25 Tallér,”²⁹ aránypárban kifejezve: $175 : 25 = 7 : 1$. Ugyancsak Kecskemét anyagán továbbhaladva „1684. die 8 Január. Az Budai Uraktul az Harácspénz imponáltatott minden Adóra 230 oszpora, facit fl. 538 den. 20. facit grosso 1345 den. 20. facit Talleros 192 den. 40”³⁰ s ebből megállapítható, hogy 1 tallért 280 dénárban, 1 garast pedig 40 dénárban számítottak, azaz 7 garas volt egyenlő 1 tallérral.

A tallér és a garas dénárértékének meghatározása jelen esetben nemcsak a két pénznem egymáshoz való viszonya miatt fontos, hanem azért is, mert az tűnik ki belőle, hogy Budán a garas dénárértéke 1677—1684 között gyakorlatilag nem változott, a talléré viszont feltehetően emelkedett, hiszen egy tallérba mind több garast számítottak.

¹⁹ Ua. 169.

²⁰ Nagykőrös szk. 1679. 156. OL. 3416.

²¹ Mindkét idézetre; ua.; 189.

²² Nagykőrös szk. 1680. 107. OL. 3416.

²³ Nagykőrös szk. 1681. 190. OL. 3416.

²⁴ Ua. 297.

²⁵ *Hornyik*: i. m. II. 202.

²⁶ Nagykőrös szk. 1682. 14. OL. 3417.

²⁷ *Hornyik*: i. m. II. 201.

²⁸ Nagykőrös szk. 1683. 239. OL. 3417.

²⁹ *Hornyik*: i. m. II. 202.

³⁰ *Hornyik*: i. m. II. 203.

A 7 garasos tallérkurzus a török kiűzése után is kimutatható a Duna—Tisza közén, 1690-ben Kecskemét város tanácsa kihirdette, hogy . . . a Császár eő Fölsege Tallérát minden ember hét-hét öreg garasban elvegye; . . . sub poena fl. 12.”³¹ A büntetés kilátásba helyezése sejteti, hogy a forgalomban már nyilván 7 garasnál többet számítottak 1 tallérba, a rendelkezés tehát a hivatalos kurzust tükrözi, azaz a kényszerárfolyamot, amelynek fenntartása már nem volt sokáig lehetséges. 1693-ban hivatalosan is elismerték, hogy a „. . . Császár Tallér 8 garas.”³²

A tallér és a garas egymáshoz való arányának bemutatására felhozott példáink kellőképpen tanúsítják, hogy az öreg garas — bár többnyire csak garas néven említették — gyakran fordult elő az egykori számadáskönyvekben. Hangsúlyozni kívánjuk azonban, hogy a *penzforgalomban is nagy tömegben szerepelt*. Ami a rendelkezésünkre álló darabszámot illeti, eddigi idézeteinkből az 1684. évi kecskeméti jelentette a csúcst, amikor is egy összegben 1345 garast adtak harácsra.³³

Az alábbiakban azt kívánjuk dokumentálni, hogy a garas ilyen nagyszámú előfordulása nem volt egyedi jelenség. Nagykőrös derék summára 1682-ben 1250 tallért fizetett a töröknek, ebből tallér in specie 1070 darab volt, az összeg 85,60%-a, garas pedig 1170 db., amely 180 tallérral azonos, tallérban számított részesedése 14,40%.³⁴ Ugyanebben az évben a tisztükről leköszönő bírák 2200 tallért és 80 dénárt adtak át hivatalba lépő utódaiknak. Eltekintve a különböző aprópénzektől s a 237,5 tallér értékű bortól, garasban és tallérban 1912,5 tallérnyi összeg átadására került sor, ez utóbbi megoszlása a következő: a garast legkevesebb hat és felével számítva egy tallérba, 6825 garas, azaz 1050 tallér (550/0), a ténylegesen tallérban átadott pénz ennél már kevesebb 862,5 tallér (450/0).³⁵ 1682/83. évi kecskeméti elszámolás szerint 1764 tallérból 1339-et garasban — hetesével számítva ez 9373 garas — fizettek (760/0), s az összeg 240%-a, azaz 425 db érme, volt valóságos tallér.³⁶ Nagykőrösön az 1683. évi tisztújítás után 2 zacskóban 800, illetve 650 tallért érő garast — átszámítva 10.150 garast — valamint 200 „jó tallért” vettek fel az új bírák, tallérértékben számítva a garas részesedése itt már 87,90%.³⁷

Forrásaink túlnyomó többsége a Duna—Tisza közéről származik, ebből azonban hiba lenne arra következtetésre jutni, hogy a garas csak e térségben volt elterjedt fizetőeszköz. Székesfehérvárról 1681. november 20-án kelt levélben „Hatsi Mumin olaj bék” többek között a következőket írta Pázmándi Gergely Győr megyei nemesnek: „. . . kérem kegyelmedet tovább való barátságomért, most fiam szabadulására adgyon nékem költsön kétszáz aranyat . . . ha pedig kegyelmed azzal mentené magát, hogy nintsen aranya, noha tudom én, hogy vagyon, *egy arany helyett tizenöt öreg garast vagy két egész tallért* számlálván is elveszem.”³⁸ (Kiemelés tőlem — B. J.)

³¹ *Hornyik*: i. m. III. 1862. 282.

³² Uo.

³³ Ld. a 30. sz. jegyzetet.

³⁴ Nagykőrös szk. 1682. 184. OL. 3417.

³⁵ Ua. 181.

³⁶ *Hornyik*: i. m. II. 201.

³⁷ Nagykőrös szk. 1682. 287. OL. 3417.

³⁸ *Ráth Károly*: A Komárom megyei hódoltságról (kézirat), Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár: Tört. 2 r. 205. f. 10.

A garas gyakori és tömeges előfordulása, az a tény, hogy kurucok fogadták el adóban, szpáhi kérte kölcsön királyi Magyarországon élő nemestől, oly széleskörű elterjedtségre vall, hogy *kétségesnek tartjuk török mivoltát*.

A pénztörténeti irodalomban jártas olvasónak már bizonyára feltűnt a garas és a tallér viszonyának bemutatása során megfigyelhető értékváltozás, pontosabban a tallér garasban is mérhető drágulása. A tallér árfolyamának emelkedése általános jelenség volt a XVII. század második felében. Sopron pénzforgalmát vizsgálva Huszár Lajos az alábbi táblázatot tette közzé³⁹ a tallér árfolyamának változására:

Névérték	Tallér kurzus Ausztriában	Soproni adatok a tallér árfolyamára
1659 90 kr.	1659—1666 93 —96 kr.	1662 92 kr.
1667 96 kr.	1667—1682 96—102 kr.	1671—1683 96 kr.
1683 105 kr.	1683—1692 105 kr.	1686 105 kr.
1693 120 kr.	1693—1750 120 kr.	1695—1750 120 kr.

Fentebb az 1693-ban Kecskeméten kihirdetett rendelet szerint a tallér hivatalosan 8 öreg garassal volt egyenlő, azt megelőzően, 1683/84-ben, — miként fennebb példákkal illusztráltuk — 7 garasban számították a tallért, az 1670-es évek második felében pedig 6—6,5 garas tett 1 tallért.

Osszuk el az 1 tallért kitevő garasok számával az idézett táblázatban feltüntetett krajcárösszegeket, hiszen azok is egy-egy tallérral egyenlők az adott időmetszetekben. Ha elvégezzük a műveleteket, akkor azt láthatjuk, hogy 1693-ban a hányados 15; 1683—1692 között az osztó 7, ismét 15 a hányados, tehát mindkét esetben 15 krajcárral egyenlő egy garas! 1683-tól időben visszafelé haladva már csak 6,5 illetve 6 garasos osztóval számolhatunk, a hivatalos 96 krajcáros tallérkurzus esetében a hányados 14,76 illetve 16,0 krajcár, az ausztriai 102 krajcáros kurzusmaximumra is kivetítve a megfelelő hányados pedig 15,7 és 17 krajcár között ingadozik. Noha az 1683 előtti kecskeméti és nagykőrösi tallér—garas arány mutatószámai alapján nem pontosan 15, hanem attól $\pm$ kisebb eltéréseket mutató krajcárértékek jöttek ki egy garasra, mégis arra az álláspontra helyezkedünk, hogy nem véletlen hasonlóság nyomaira bukantunk, hanem az 1683. és 1693. évi hivatalos és közforgalmi árfolyamok pontos egyezése alapján, *az öreg garast a 15 krajcárossal azonosíthatjuk*, ez egyben azt jelenti, hogy az öreg garas, illetve az a garas, amely a számadásokban 36—42 dénár közötti értékben fordul elő a XVII. század utolsó harmadában, az semmiképpen sem lehetett török pénz.

A soproni számadásokban ritkán szerepelnek a 15 krajcárosok, ennek ellenére az *éremletek alapján* Huszár Lajos arra a következtetésre jut, hogy a 6 krajcárosokkal együtt „... feltétlenül jelentős tényezői kellett, hogy legyenek a pénzforgalomnak. ...”⁴⁰ Az öreg garas jelenlétét, tömeges előfordulását a pénzforgalomban már kellőképpen bizonyítottuk, az éremletek felhasználását azon-

³⁹ Huszár Lajos: Pénzforgalom és pénzürtékviszonyok Sopronban. Századok, 1971. 1179.

⁴⁰ Huszár: Pénzforgalom ... 1180.

ban szükségesnek tartjuk abból a szempontból, hogy az *öreg garassal azonosított 15 krajcáros* a Duna—Tisza közének — illetve török uralom alatt volt helységeinek — leleteiben előfordul-e.

15 krajcárosok megoszlása

Lelőhely ⁴¹	Legkésőbbi adat	Darab-szám	15 krajcárosok száma	%	kül-földi	%	magyar	%
Kecskemét	XVII. sz. II. fele	879	879	100	479	54,5	400	45,5
Kecskemét	1706	170	140	82,3	79	56,4	61	43,6
Solt	1717	170	149	87,6	82	55,0	67	45,0
Nagykőrös	1717	237	149	62,9	66	44,3	83	55,7
Veresegyház	1735*	227	144	63,4	87	60,4	57	39,6
Összesen:	—	1683	1461	86,8	793	54,3	668	45,7

* XVIII. századi veretek nélkül!

Mint táblázatunkból kitűnik, az összesen 1683 érem, közel 87⁰/₀-a 15 krajcáros; az 1/4-től egészig terjedő tallérveretek és dukátok száma 17 db — 1⁰/₀! —, s alig több mint 12⁰/₀ a 15 krajcárosnál kisebb 205 db egyéb fizetési eszköz részesedése. Ha most felidézzük, hogy 1683-ban Nagykőrösön a tallérértékben számított garasok részesedése 87,9⁰/₀ volt az elszámolt „tallérok” között, akkor az éremleletek és a pénzforgalom adatainak adatfokú hasonlósága alapján is bizonyítottnak tekintjük, hogy az *öreg garas* a 15 krajcáros érmével azonos.

Az *öreg garas*, alias 15 krajcáros, tömeges kibocsátása, miként ez a szakirodalomban általánosan ismert,⁴² 1659-ben vette kezdetét, az ezt követő negyedszázadot az osztrák pénztörténetírás az aprópénzkibocsátás okozta infláció iskola-példájaként tartja számon.⁴³ Hogy fogalmunk legyen a forgalomba pumpált pénzmennyiségről, megemlítjük, hogy egyedül a bécsi pénzverde több mint 26 millió 15 krajcárost bocsátott ki csupán 1660—1665 között.⁴⁴ 1661-től kezdődően a magyarországi pénzverdékben is megindult a karjácárveretek tömeggyártása, a 15 krajcárosokat 1661—1665 között, 1667-ben és 1669-ben, illetve

⁴¹ Az éremleletek adatai a Numizmatikai Közlönyből (NK.) származnak. Megtalálhatók a táblázat sorrendjében: Kecskemét (NK. 1907. 66. Közlöte (K.): *Gohl Ödön*: Kecskemét — 1706/NK. 1942. 67. K.: H. L. (*Huszár Lajos*): Solt/NK. 1963—1964. 95. K.: K.; Nagykőrös/NK. 1959—1960. 76. K.: K.; Veresegyház/NK. 1943. 69—70. old. K.: H. L.; Táblázaton kívül említendő még egy kecskeméti éremlelet a XVII. sz. második feléből, amelynek összes darabszáma: 197, ebből 1/4—1/1 tallér 29 db. „... a többi magyar, szilézia—liegnitzi, württemberg—ölsi, osztrák, cseh, tiroli, steier, karinthiai, olmtüzi XV-kros volt az 1662—1698. közti évekből” — szám szerint 168, azaz a 15 krajcárosok részesedése 85,3⁰/₀, összhangban van a táblázat hasonló mutatószámával! A táblázatból azért maradt ki, mert nem különíthető el a magyarországi XV-ös veretek száma a külföldiekétől. NK., 1912. 19. K.: *dr. Harsányi Pál*.

⁴² *Eduard Holzmair*: Die Münzstätte Wien unter Andrea Cetto (1660—1665). Numismatische Zeitschrift, 1934. Wien; *Dr. Rudolf Geyer*: Münz- und Geldgeschichte c. fejezet az Alfred Francis Pribram szerkesztette: „Materialien zur Geschichte der Preise und Löhne in Österreich” c. kötetben, Wien. 1938; *Paul W. Roth*: Münzwesen und Türkennot c. fejezet az Othmar Pickel szerkesztette: „Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkrieg” c. kötetben. Graz. 1971; illetve *Huszár Lajos*: Pénzforgalom... Századok, 1971.

⁴³ *Dr. Rudolf Geyer*: i. m. 42.

⁴⁴ *Eduard Holzmair*: i. m. 85.

1674-től 1699-ig terjedően 27-féle variánsban bocsátották ki Magyarországon.⁴⁵ Ez utóbbiak mennyiségét sem szabad lebecsülnünk, elég, ha csak azt vesszük figyelembe, hogy a fentebb bemutatott Duna—Tisza közti éremleleteinkben közel 46 $\frac{0}{10}$ -ban magyarországi 15 krajcárosok szerepeltek.

Az öreg garas és a 15 krajcár azonosságát bizonyító állításaink sorát a soproni pénzrendszer egyik elemének és egy — már a szakirodalomban is idézett — nagykőrösi példa összehasonlításával zárjuk le. A soproni pénzrendszerben 1 császári forint, amely a rénes forint származékának tekinthető,⁴⁶ 4 db 15 krajcárossal volt egyenlő⁴⁷, Nagykőrösön pedig az 1679-ben Nagyszombatba küldött puszta bérre „... öreg garasul⁴⁸ (negyivel szamlalva Forint számra) f. 8. : fl. 9 d. 60 fizettek, amikor is különbséget tettek a helyi 1 forint = 100 dénár (számítási forint!) és a királyi Magyarországra jellemző császári vagy rénes forint között, ui. ez utóbbi 60 krajcárral volt egyenlő; témánk szempontjából mindebből az a kiemelendő, hogy a soproni példa alapján 1 császári forint = 4 db. 15 krajcárossal, illetve a királyi Magyarország területére küldött „forint”-ba Nagykőrösön 4 öreg garast számítottak.

Gyűjtőmunkánk során — az éremleletek átnézése közben — felmerült még az a gondolat is, hogy az öreg garas az 1676—1679 közötti 1/6 tallérok megfelelője is lehetne. Az ebből a szempontból konkrétan megvizsgált éremleletekből⁴⁹ leszűrhető következtetések alapján ezt a lehetőséget elvetettük, részben azért, mert részesedésük az összes érmén belül 10 $\frac{0}{10}$ alatt maradt; 22 érme brandenburgi, 16 pedig brandenburg-ansbachi, tehát a kibocsátási helyek száma is csekély. Ezen kívül a legtöbb 1/6 tallért tartalmazó nagybányai leletben is több mint négyszer annyi a 15 krajcárosok száma mint az 1/6 talléroké, tehát e pénznem fel-felbukkant a magyarországi pénzforgalomban, a 15 krajcárosokhoz képest azonban alárendelt szerepe lehetett csupán, s márcsak azért sem lehetett az öreg garas megfelelője.

Félévszázaddal ezelőtt Kováts Ferenc elvi és módszertani szempontból egyaránt kiváló tanulmányában rámutatott az aprópénz-értékarányok megállapításának fontosságára. Amit a különböző forintok összevetésének mikéntjéről

⁴⁵ Huszár Lajos: Újkori magyar aprópénzek. Az érem, 1958. 9. sz. (7.) 135.

⁴⁶ Huszár: Pénzforgalom . . . 1177—1178.

⁴⁷ Uo. 1180.

⁴⁸ Szilády Áron—Szilágyi Sándor: Okmánytár a török hódoltság történetéhez Magyarországon I—II. Pest, 1863 c. műve alapján idézi: Horváth Tibor Antal, I. 3. sz. jegyzet; illetve Nagykőrös szk. 1679. 201. OL. 3416.

Lelelőhely	Darabszám		Legkésőbbi érem kibocsátási ideje
	összes	1/6 tallér	
Detrekőcsütörtök	298	6	1683
Balatonmagyaród	261	7	1685
Nyírbogdány	921	9	1686
Berhida	105	1	1697
Nagybánya	3379	15	1704
—	4964	38 (0,76 $\frac{0}{10}$!)	—

Forrás a lelelőhelyek sorrendjében: NK. 1917. 125. K.: Harsányi Pál: NK., 1949—1950. 57. K.: Huszár Lajos: NK, 1959—1960. 75. K.: Huszár Lajos: NK., 1965—1966. 93. K.: Gedai István: NK. 1910. 74—77. K.: Harsányi Pál.

írt, sorait idézve „...nem szabad a források forintjait gondosabb vizsgálat nélkül egymással összehasonlítani vagy éppenséggel identifikálnunk,”⁵⁰ az más pénzfélések értékviszonyainak megállapítása során is irányadó; az öreg garas identifikálásakor magunkra nézve pedig kötelezőnek tartottuk.

Végezetül utalni kívánunk arra, hogy a 15 krajcárosok meghatározó szerepének kimutatását a török megszállta országrész pénzforgalmában azért is fontosnak véljük, mert ebből következtetni lehet arra, hogy a török pénzek alárendelt szerepet játszottak a magyarországi pénzforgalomban; illetve a királyi Magyarország területével az 1670-es —80-as években is élénk kereskedelmi kapcsolatban kellett állnia a Duna—Tisza közti települések lakosságának, különben nehéz lenne megmagyarázni a 15 krajcárosok tömeges előfordulását e térségben.

Összefoglalás: Az 1676. évi kecskeméti és az 1678. évi nagykőrösi számadáskönyvekben „öreg garas”, illetve többnyire csak „garas” néven említett pénz tűnik fel. A helyi forgalomban árfolyama 36 dénár, Budán 40—42 dénár között váltakozik, a királyi Magyarország területén 30 dénárban fogadják el. Az 1670-es évek végén 6—6,5 garas 1 tallérral egyenlő, illetve többnyire úgy számítják át, hogy 13 garast fogadnak el 2 tallérban. Az 1680-as évek elején a garas mind nagyobb szerepet játszik a pénzforgalomban, s így a tallérhoz viszonyítva inflálódik, 1682—1684 között, s hivatalosan még 1690-ben is 7 garas tett 1 tallért, 1693-ban rendeleti úton 8 garassal teszik egyenlővé a tallért.

A garas — esetenként öreg garas — és a tallér egymáshoz való viszonya pontosan azokat az arányokat tükrözi, amelyeket a szakirodalom Ausztria, illetve Nyugat-Magyarország pénzforgalmának, pénzértékviszonyainak elemzése során a tallér és a 15 krajcárosok értékviszonyáról megállapított.

A levéltári forrásokkal földrajzilag egyeztethető területekről származó éremleletek adataiból az tűnik ki, hogy a 15 krajcárosok tömege volt forgalomban a török uralom alatti területen. Az éremleletek adataiban a 15 krajcárosok megközelítően azonos gyakorisággal fordulnak elő a levéltári forrásokban szereplő öreg garasokkal. Kézenfekvő tehát, hogy az *öreg garas, illetve a vele azonos árfolyamú garas a 15 krajcáros éremmel azonosítható*, ebből adódóan nem fogadható el az a korábbi megállapítás, mely az öreg garast török pénznek tekintette.

Az éremleletekben előforduló 15 krajcárosok 54⁰/₀-át külföldön, 46⁰/₀-át Magyarországon — zömmel Körnöcbányán, illetve Nagybányán — verték. E pénzek minden bizonnyal kereskedelmi kapcsolatok révén kerültek a török uralom alatti területekre, ahol meghatározó szerepet játszottak a pénzforgalomban, olyannyira, hogy a XVII. század 70-es éveitől mellettük a török pénzek forgalmi szerepe másodlagosnak tekinthető.

⁵⁰ Kováts Ferenc: Forint és krajcár, Az érem, 1922. 20.